

Lenkų teatro gastrolės LTSR: nuo iššūkių iki galimybių

Martynas Petrikas

Vytauto Didžiojo universitetas, Menų fakultetas, Laisvės al. 53 LT-44309 Kaunas

El. paštas: m.petrikas@mf.vdu.lt

Straipsnyje apžvelgiama Lenkijos Liaudies Respublikos teatro kultūros sklaida sovietinėje Lietuvoje pateikiant LTSR įvykusių profesionalių Lenkijos teatrų gastrolių chronologiją bei kritiškai įvertinant atvežtų spektaklių repertuarą. Nustatoma, kad reguliuojami ir kontroliuojami tarptautiniai kultūros mainai aptariamuoju laikotarpiu veikė kaip kultūros politikos įgyvendinimo bei ideologijos tvirtinimo įrankis, neskatino natūralaus kultūrų dialogo, tačiau galimai abiejų šalių teatro terpėje gilino neoficialių kontaktų ir pažinčių poreikį¹.

RAKTAŽODŽIAI: LTSR, LLR, SSRS, kultūriniai mainai, teatro politika

„Linksmiausias barakas socialistiniame lageryje“, „neramus satelitas“, „langas į Vakarus“ – šiais ir panašiais epitetais Lenkijos Liaudies Respublika (toliau – LLR) vadinta ne tik dėl oportunistinės laikysenos Sovietų Sąjungos (toliau – SSRS) atžvilgiu, bet ir dėl santykinai liberalios kultūros politikos.

Šis straipsnis skirtas rekonstruoti ir kritiškai įvertinti LLR teatro kultūros sklaidą sovietinėje Lietuvoje (toliau – LTSR) siekiant nustatyti, kaip pažintis su tuometiniu lenkų teatru galėjo tapti nauju, nuo oficialių estetinių kanonų nutolstančių idėjų importu lietuvių teatro lauke. Straipsnyje pirmiausia apžvelgsime svarbiausias Sovietų Sąjungoje galiojusio oficialaus tarptautinių kultūros mainų modelio nuostatas ir tendencijas. Nustatysime jų sukurtas galimybes ir trukdžius, veikusius Lietuvą pasiekusios lenkų teatrinės produkcijos pavidalą bei mastą.

Atspirties tašku čia pasitarčiau kelios publikuotų šaltinių grupės – archyviniai dokumentai, istoriografiniai darbai, pateikiantys klasikinės ir naujausias SSRS–LLR politinės istorijos, kultūrinių ryšių bei atitinkamų archyvinių duomenų interpretacijas², kultūrologinių tyrimų blokas, atskleidžiantis valstybės galios sistemų įtaką tarptautinės kultūrinės apykaitos pavidalui³ bei teatro mainų faktologiją ir recepciją pagrindžiantys dokumentai – teatro veiklos metraščiai (tiriamąjį laikotarpį apimantys *Almanach sceny polskiej* tomai) bei lietuvių ir lenkų teatro kritikų tekstai, leidžiantys įvertinti LTSR ir LLR teatro kontaktų reikšmę. Pastarąją analizuosime rekonstruodami LLR profesionalių dramos teatrų gastrolių LTSR chronologiją bei vizitų metu pristatytų spektaklių repertuarą.

1 Tyrimą, kuris buvo įgyvendintas autoriui bendradarbiaujant su Vytauto Didžiojo universitetu, finansavo Lietuvos mokslo taryba pagal projektą „Podoktorantūros (post doc) stažuocių įgyvendinimas Lietuvoje“ (sutarties Nr. 004/27).

2 Minėtini Andrzejaus Korzono „Polsko-radzieckie kontakty kulturalne w latach 1944–1950“, Magdalena's Sirecka's-Wolodko „Zagraniczna polityka kulturalna Polski w latach 1956–1970“, Grzegorz Wiśniewskio „Polsko-radzieckie stosunki kulturalne w latach siedemdziesiątych“ ir kt.

3 Barbara's Fijałkowska's „Polityka i twórcy (1948–1959)“, kolektyvinė monografija „Polska w Rosji – Rosja w Polsce. Dialog kultur“, taip pat – Dariuszo Kosiński'o „Teatra Polskie. Historie“ ir kt.

„Ir dar kokį nors dramatinį tenorą...“

Ankstyvajame SSRS–LLR kultūros mainų formalizavimo tarpsnyje išskirtini du etapai: pirmąjį žymėjo 1945 m. pasirašyta Lenkijai lemtinga abiejų valstybių draugystės, pokarinės tarpusavio pagalbos ir bendradarbiavimo sutartis, antrąjį – 1956 m. Varšuvoje sudaryta specializuota kultūrinio bendradarbiavimo tarp SSRS–LLR sutartis, kurios pagrindu buvo rengiami trumpalaikiai ir ilgalaikiai bendradarbiavimo planai, apėmę institucijas nuo SSRS ir LLR mokslo akademijų iki įvairiausių žanrų meno kolektyvų.

Abu dokumentus skyrė nepilnas dešimtmetis, kurio metu, pasak Tamara'os Porfiriewa'os, formavosi pagrindinės SSRS ir LLR kultūrinio bendradarbiavimo formos ir kryptys: tarpininkaujant dar 1944 m. įkurtai Lenkijos–SSRS draugystės draugijai rengti kalbų kursai, demonstruotos parodos, koncertai. 1946 m. Varšuvoje, Lodzėje ir Katovicuose, įvyko pirmoji LLR „Sovietinio kino savaitė“, intensyviai „keistasi“ žymiausiai menininkais, rengtos sovietinės literatūros, spaudos, dramaturgijos, muzikos „savaitės“ ir festivaliai⁴. Šiuo laikotarpiu LLR gastroliavo ir žymiausi SSRS dramos teatrai – Leningrado Valstybinis A. Puškino dramos (1951, 1959), J. Vachtangovo (1953, 1960), Maskvos Valstybinis akademinis mažasis (1954), Maskvos akademinis M. Gorkio dailės (1958) ir kt.⁵

Kitoje sienos pusėje jau 1944 m. lapkritį prie SSRS Liaudies komisarų tarybos veikusiame Meno reikalų komitete įvyko Slavų teatrų komisijos posėdis, skirtas lenkiškų pjesių „įvedimui“ į SSRS teatrų repertuarus. Nutarta rekomenduoti šalies teatrams Wojciecho Bogusławskio, Aleksandro Fredro, Juliuszo Słowackio, Juzefo Blizińskiego, Stefano Żeromskio, Luciano Rydlo, Gabriela'os Zapolskos ir kt. kūriniai⁶. Įgyvendinant šią rekomendaciją Maskvos, Kijevo, Charkovo ir Taganrovo teatruose buvo pastatytos Słowackio „Marija Stiuart“, Zapolskos „Ponios Dulskos morale“ bei „Panelė Maličevska“, Fredro „Damos ir husarai“ ir kt., Maskvos Didysis teatras pastatė Stanisławo Moniuszko'ės operą „Baisusis dvaras“, 1946 m. organizuotas rašytojo ir dramaturgo, tuometinio LLR Rašytojų sąjungos pirmininko, Jaroslavo Iwaskiewicziaus vizitas siekiant populiarinti jo kūrybą SSRS ir pan.⁷

Šie ir kiti renginiai buvo įgyvendinami pagal iš anksto įvairiose abiejų šalių institucijose suderintus pusmetinius ir metinius kultūrinio bendradarbiavimo planus. Galutinį tokio plano pavidalą formuodavo net kelios skirtingų kompetencijų įstaigos. Tarpininkavimo, vėliau – įgyvendinimo kontrolės ir priežiūros funkcijas atlikdavo

4 Porfiriewa 1978: 294–296.

5 Pažymėtina, kad ne mažesnis dramos teatrų gastrolių srautas plaukė ir iš Vakarų: LLR gastroliavo Louiso Jouvet trupė (1948), *Théâtre Ambigu Paris* (1952), *Berliner Ensemble* (1952), Paryžiaus *Théâtre National Populaire* (1954), Vienos *Burgtheater* (1956) bei *Comédie Française* (1957). Šaltinis: *Almanach sceny polskiej 1963/1964*. Red. Edward Csató. Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, 1965: 309–310.

6 *Polsko–radzieckie stosunki kulturalne 1944–1949. Dokumenty i materialy* 1984: 650.

7 Ten pat: 184, 651.

SSRS ambasada Varšuvoje ir atitinkamai LLR ambasada Maskvoje. Diplomatinės atstovybės savo šalims perteikdavo kultūrinio bendradarbiavimo planų projektus ir konkrečias kandidatūras vykdyti atskiras užduotis. Juos pasiūlydavo LLR Kultūros ir meno (KMM) bei Užsienio reikalų ministerijos (URM), SSRS Kultūros (nuo 1953 m.) ir Užsienio reikalų ministerijos, bendradarbiaudamos su VOKS'u – Visasąjungine kultūros ryšių su užsieniu organizacija (iki 1958 m.), Lenkijos–SSRS draugystės bei SSRS–Lenkijos draugystės draugijomis ir kūrybinėmis sąjungomis. Kultūrinių mainų plano rengimo specifika iliustruoja šis 1946 m. LLR ambasados Maskvoje kultūros ir meno atašė dr. Zofia's Lissa'os raštas, skirtas LLR KMM: diplomate pranešė apie SSRS Liaudies komisarų tarybos Meno reikalų komitete įvykusį pasitarimą dėl kultūrinio bendradarbiavimo antrajame 1946 m. pusmetyje ir prašė LLR URM bei KMM patvirtinti SSRS pasiūlymus. Atašė informavo, kad SSRS URM ir VOKS'as pritarė lenkų pusės pageidavimui Lenkijoje matyti Sergejaus Obrazcovo lėlių teatrą, tačiau kaip atsako į jau įvykusį Iwaszkiewicziaus vizitą, laukia kvietimo sovietų rašytojams (siūlyti Leonidas Leonovas, Maksimas Rylskis, Aleksandras Fadejevas bei Arkadijus Kulešovas). Be to, sovietų pusė labai pageidavo Maskvoje išvysti „pil. Tuwimą“. Muzikos srityje SSRS atstovai gastrolėms LLR siūlė pianistus Levą Oboriną ir Vladimirą Sofronickį, smuikininką Davidą Oistrachą, Komitaso kvartetą, o priimti pageidavo lenkų muzikus Grzegorzą Fitelbergą ir Eugeniją Umińską bei „kokį nors dramatinį tenorą“, kuriam žadėjo visasąjungines gastroles. Lissa prašė „šalies organų“ nuomonės dėl lenkų menininkų kandidatūrų bei leidimo pateikti oficialius kvietimus į LLR sovietų siūlomies kandidatams⁸.

Cituotame rašte besikartojusios „šalies organų“ nuomonės ir pritarimo užklausos liudija atrankos filtro, kurį nuausdavo oficialios abiejų valstybių institucijos, tankumą. Kultūrinio bendradarbiavimo valdymo gijos nusitęsdavo iki aukščiausių SSRS ir LLR politinės galios sluoksnių, pasiekdavo centrinius partijų komitetus bei valstybinio saugumo įstaigas, siekusias įgyvendinti esminį tikslą: populiarinti „sovietinę socialistinę kultūrą, jos humanistinį turinį“ ir taip „formuluoti tinkamą <...> politinę lenkų tautos orientaciją“, remiantis abiejų šalių tarpusavio pažinimu ir partneryste „kovoje su nacionalistinėmis ir antisovietinėmis koncepcijomis“⁹.

1956 m. birželio 30 d. Varšuvoje pasirašytą specializuotą „Sutartį dėl kultūrinio bendradarbiavimo tarp LLR ir SSRS“ jau gaubė ryškiai pakitęs politinis fonas. 6 deš. prasidėjusi destalinizacija ir drauge ideologinė krizė SSRS, liberalizacijos viltimis pažymėtas vadinamasis „Gomułkos atlydis“ LLR, kurio metu, pasak Magdalenos Sirecka'os-Wołodko, Lenkijos jungtinė darbininkų partija (toliau – LJDP), trumpam atleidusi kultūros valdymo varžtus, taip ir nebesugebėjo grąžinti *status quo*¹⁰, kūrybinėje lenkų terpėje išsiveržusios antisovietinės nuostatos, pagaliau 1957 m. Maskvoje

8 Ten pat: 184–187.

9 Porfiriewa 1978: 293–294 ir *Zadania i problematyka pracy Komisji Kultury przy KC PZPR* 1996: 77–80.

10 Sirecka-Wołodko 2011: 139.

tarptautinės socialistinių valstybių partijų tarybos metu legitimuoti „lokalūs“ socialistinių visuomenių kūrimo būdai – visa tai ne tik komplikavo, bet ir modifikavo SSRS ir LLR kultūrinių mainų atmosferą. Taigi, 1956 m. „Sutartis“ tapo pirmuoju SSRS ir LLR kultūros apykaitą formalizuojančiu dokumentu, bent teoriškai numatančiu lygiateisę šalių partnerystę, visuomenės ir kūrybinių bendruomenių poreikių įvertinimą bei kultūrinio bendradarbiavimo įgyvendinimo formas. Šiuo požiūriu reikšmingi 8 ir 9 „Sutarties“ paragrafai. Paragrafas Nr. 8 numatė kasmetinius Mišrios LLR ir SSRS atstovų komisijos posėdžius siekiant nustatyti ateinančių metų kultūrinio bendradarbiavimo planus. Posėdžiai turėjo vykti pakaitomis Varšuvoje ir Maskvoje dalyvaujant šešioms atstovams, po tris kiekvienai pusei, bei specialiai komisuotiems ekspertams. Paragrafas Nr. 9 skelbė, kad remdamosi Mišrios komisijos sudarytais planais suinteresuotos abiejų šalių įstaigos, institucijos bei organizacijos tarpusavyje „dėl atskirų plano punktų įgyvendinimo bendrauja tiesiogiai“¹¹. Taigi, iki tol satelitinėse valstybėse Maskvos praktikuotas vienašališkas ir sutartinių formalumų nereguliuojamas sovietinės kultūros modelių propagavimas imtas keisti „visapusišku kultūrinio bendradarbiavimu, remiantis geros kaimynystės ir širdingos draugystės pagrindais“¹².

„Sritis ši man tolimes...“

Pirmosios profesionalaus lenkų dramos teatro gastrolės LTSR įvyko 1965 m. – gastroliavo Varšuvos *Teatr Powszechny* trupė, pademonstravusi tris Adamo Hanuszkiewicziaus režisuotus spektaklius – Stanisława Wyspiańskio „Vestuves“, „Nusikaltimą ir bausmę“ pagal Fiodorą Dostojevskį bei „Priešpavasari“ pagal Stefaną Żeromskį (žr. lentelę). Taigi, Lietuvos publiką pasiekęs lenkų teatro pavyzdys atstovavo jau daugiau nei du dešimtmečius patirties turinčiai LLR teatro kultūrai. Šio skirsnio tikslas – nustatyti, kurį LLR teatro estetinio vystymosi tarpsnį išvydo žiūrovai Vilniuje.

1968 m. komentuoamas Kazimierzo Dejmecko Varšuvos *Teatr Narodowy* režisuotą Adomo Mickevičiaus „Vėlinių“ draudimo priežastis, LJDП pirmasis sekretorius Władysławas Gomułka viešai paskelbė: „Sritis ši man tolimes. Tiesiog nežinau, kas galima, o ko negalima daryti režisieriui su autoriaus medžiaga, kurią jis gauna į rankas meniniam pastatymui teatro scenoje. <...> Nežinau, ar režisieriui valia liepti aktoriams, kad šie tiesiai nuo scenos žiūrovams kalbėtų ne tai, ką autorius aiškiai parašė savo kūrinys. Taip pat nežinau, ar turi kas teisę į spektaklį įtraukti detales, ypač itin paveikias ir iškalbingas detales, kurių iš viso nėra dramoje. O visa tai įvyko Dejmecko režisuotose „Vėlinėse“. Šiais klausimais tegu diskutuoja specialistai. Bet net jei koks autoritetas pareikštų, kad Dejmeckas turėjo teisę šitaip keisti Mickevičiaus „Vėlines“,

11 *Polska Ludowa – Związek Radziecki 1944–1974. Zbiór dokumentów i materiałów 1974*: 191.

12 Ten pat: 189 ir Sirecka-Wołodko 2011: 141.

Lentelė. Profesionalių LLR dramų teatrų gastrolės LTSR

Metai	Teatras	Spektaklis	Režisierius
1965	Teatr Powszechny (Varšuva)	Stanisławas Wyspiańskis <i>Vestuvės</i>	Adamus Hanuszkiewiczzius premjera 1963-10-26
		<i>Nusikaltimas ir bausmė</i> pagal Fiodorą Dostojevskį	Adamus Hanuszkiewiczzius premjera 1964-04-09
		<i>Priešpavasaris</i> pagal Stefaną Žeromskį	Adamus Hanuszkiewiczzius premjera 1964-10-27
1966	Teatr Pantomimy (Vroclavas)	Jaselka, Labirynt, Suknia, Maraton, Kobieta, Poczta.	Henrykas Tomaszewskis premjera 1961–1966
1969	Stary teatr im. H. Modrzejewskiej (Krokuva)	Tadeusz Różewiczzius <i>Mano dukrelė</i>	Jerzy Jarockis pasaulinė premjera 1968-05-23
		Juliuszas Słowackis <i>Fantazy</i>	Konradas Swinarskis premjera 1967-12-30
		William Shakespeare <i>Užsispyrėlis sutrandymas</i>	Zygmuntas Hübneris premjera 1969-04-11
1976	Teatr Narodowy (Varšuva)	Stanisławas Wyspiańskis <i>Vestuvės</i>	Adamus Hanuszkiewiczzius premjera 1974-12-11
1988	Teatr Studio (Varšuva)	<i>Paskutinė juosta</i> pagal Samuelį Beckettą	Antonis Libera premjera 1985-03-17
1988	Teatr Pantomimy (Vroclavas)	<i>Akcija – vasarvidžio nakties sapnas</i>	Henrykas Tomaszewskis premjera 1986-06-20
1988	Teatr Powszechny (Lodzė)	Janas Andrzejus Morsztynas <i>Sidas</i> pagal Pierre'ą Corneille'į	Adamus Hanuszkiewiczzius premjera 1987-02-07
		Pierre Chesnot <i>Madam Tinos panelės („Hôtel Particulier“)</i>	Zbigniewas Kuźmińskis premjera 1988-01-09
1989	Teatr Adekwatny (Varšuva)	<i>Improvizacijos</i> pagal Adomą Mickevičių	Henrykas Boukołowskius premjera 1974-12-23
1989	Teatr Śląski im. S. Wyspiańskiego (Katovica)	Witołdas Gombrowiczzius <i>Ivona, Burgundo kunigaikštystė</i>	Józefas Czerneckis premjera 1987-09-12

Šaltinis: Almanach sceny polskiej

valdžia negalėtų <...> „nepastebėti“ to, kas vyko Dejmeke režisuotose „Vėlinėse“. Nes tie spektakliai tapo tramplinu politinėms, antisovietinėms demonstracijoms.“¹³

Nepaisant simbolinio galios deklaravimo, pirmojo sekretoriaus kalboje turbūt reikšmingiausias atvirai pareikštas nesidomėjimas teatro reiškiniu. Pasak Zbigniewo Raszewskio, LLR valdžia niekada nešykštėjo lėšų teatro išlaikymui, taip pat neabejotinai „rūpinosi“ ir jo „kryptimi“ bei raiškos formomis, tačiau maždaug nuo 6 deš. pr. teatro reikalai buvo nuosekliai perkeltami žemesnio rango valdininkų kompetencijai. Istorikas įvardina dvi priežastis: pirma – LLR politinės galios laukas „nusivylė“

13 Gomulka 1969: 48–49.

lūkesčių nepildančiu žanru; antra – visuotiniame teatro raidos procese pasireiškė visuomeninės teatro reikšmės mažėjimas, palyginti su didesnės aprėpties medijomis (spauda, radiju, televizija ir t. t.)¹⁴.

Iš tiesų galima teigti, kad iki 6 deš. vid. vykusį intensyvi LLR teatro sovietizacija nepasiteisino. Nepaisant kasmetinių sovietinės ir rusų dramaturgijos festivalių, žymiausių SSRS teatrų gastrolių, stažuočių, kurioms į SSRS buvo kviečiami lenkų teatralai, nei socialistinis realizmas netapo vienintele estetinė LLR teatro leksika, nei „naujasis“ lenkų žiūrovas beatodairiškai susižavėjo sovietinio stiliaus kūryba. 1953 m. visos Lenkijos teatrų suvažiavime konstatuota: „teatras dar netapo pilnai kovojančiu“¹⁵. Susirūpinta Vietinių partinių organizacijų (POP – Podstawowa Organizacja Partyjna) darbo teatruose efektyviniu, LJDP CK 1953 m. birželio mėn. išleido „LJDP CK instrukciją dėl POP veiklos teatruose“, kurioje skelbta: „Teatras LLR turi iškilų vaidmenį politiniame, visuomeniniame ir ideo-meniniame darbininkų masių auklėjime“; teatruose itin reikšmingas tampa partinis darbas; siekiant jį geriau organizuoti ir kontroliuoti teatrų POP tiesiogiai paklūsta ne vietiniams, miestų ar pavietų LJDP skyriams, o vaivadijos komitetui¹⁶. Faktiškai šis judesys reiškė teatrų atsiskaitomumo perkėlimą vaivadijų Liaudies taryboms: repertuarą bei finansinį teatro planą savarankiškai sudarydavo trupė ir jos vadovybė, vaivadijos Liaudies taryba juos aprobuodavo ir siūsdavo LLR KMM patvirtinti. Taip pat pasakytina, kad teatro vadovus irgi skirdavo vaivadijų Liaudies tarybos pirmininkai, suderinę su kultūros ministru bei Lenkijos teatro ir kino artistų sąjunga (SPATiF – Stowarzyszenie Polskich Artystów Teatru i Filmu)¹⁷.

1956–1958 m. vykusį LLR teatrų valdymo decentralizacija sutapo su „Gomułkos atlydžiu“, t. y. destalinizacijos ir liberalizacijos procesais. Teatro lauke pasirodė nauji reiškiniai – išryškėjo avangardinė scena, vadinamasis „antrosios reformos“ (Kazimierz Braunas) teatras – 1956 m. įkurti Tadeuszo Kantoro *Cricot 2* ir Henryko Tomaszewskio Vroclavo Pantomimos teatras, 1959 m. – Jerzy'io Grotowskio ir Ludwiko Flaszeno „13 eilių teatras“. Taip pat vystėsi eksperimentiniai mažųjų formų – kabareto, studentų teatro – judėjimai. Radikaliam pakito ir teatrų repertuaras: Vakarų dramaturgai, „jei tik nebuvo akivaizdžiai reacingi“, laisvai pasiekdavo scenas¹⁸. Minėtini ne tik modernizmo klasikų Henriko Ibseno ar Luigi'o Pirandello, bet ir naujaisi Vakarų Europos dramaturgų kūriniai – Samuelio Becketto „Belaukiant Godo“ (pasaulinė premjera 1953, premjera LLR – 1957), Eugène'o Ionesco „Kėdės“ (1952, premjera LLR – 1957), Friedricho Duerenmatto „Senos damos vizitas“ (1956, premjera LLR – 1958) ir kt. Statyta ir draustų ar „užmarščiai pasmerktų“

14 Raszewski 1990: 4–5.

15 Cituota iš Fijałkowska, B. *Polityka i twórcy (1948–1959)*. Warszawa, 1985: 377.

16 Ten pat: 378.

17 Fijałkowska 1985: 502.

18 Ten pat: 503.

lenkų rašytojų – Witoldo Gombrowicziaus, Stanisławo Ignacy Witkiewicziaus dramaturgija, debiutavo Sławomiras Mrożekas („Policija“, 1958) bei Tadeuszas Różewiczius („Kartoteka“, 1960).

Šie „neramiojo satelito“ kultūros raidos procesai negalėjo netrikdyti kultūrinių SSRS–LLR mainų. M. Sirecka'os-Wołodko nuomone, LLR „atlydžio“ ir „poatlydinis“ laikotarpis (1956–1970) tapo vienu sudėtingiausių tarpinių abiejų valstybių kultūros apykaitoje: lenkų kūrybos lauke atmetas sočrealizmo kanonas, visokeriopas ryšių su Vakarais manifestavimas iš esmės kvestionavo komunistinės sistemos ir ideologijos tiesas¹⁹. Keblią situaciją diplomatai siūlė spręsti „tarpusavio kontaktus organizuojant taip, kad išvengtų abiejų šalių kūrybinių terpių konfrontacijos <...>, tačiau ieškant konsensuso ir nevengiant dvišalės diskusijos“. LLR ambasada Maskvoje teigė, kad kultūriniam mainams teikiamas repertuaras ir atskiri kūriniai turi atitikti priimančiosios pusės skonį ar bent jau neprovokuoti kritikos ir konfliktų²⁰. Tačiau netrukus diplomatinė atstovybė ėmė informuoti „centrą“ apie naują problemą: kultūrinių mainų plano pozicijos nuosekliai patekdavo į uždarą ratą – sovietų kritika skūsdavosi dėl „antraeilės ir neambicingos“ pasiūlos, o įdomiausių lenkų meninės produkcijos dalį oficialioji SSRS ideologija įvardindavo kaip „žalingą“ ir nepageidautiną²¹. Šiuo požiūriu įvertintinos ir LTSR įvykusios LLR teatrų gastrolės.

Nuo Maskvos iki Aščabado ir Vilniaus su perestroika fone

Aptariamuoju laikotarpiu LTSR gastroliavo septynių LLR dramos teatrų trupės. Varšuvos *Teatr Powszechny* (1965), Krokuvos *Stary teatr* (1969), Varšuvos *Teatr Narodowy* (1976), *Teatr Studio* (1988), Lodžės *Teatr Powszechny* (1988), *Teatr Adekwatny* (1989) bei Katovicų *Teatr Śląski* (1989) pristatė 12 spektaklių. Be to, du kartus (1966 ir 1988) LTSR gastroliavo Vroclavo Pantomimos teatras.

Stebėdami kalendorinę šių gastrolių dinamiką, galime įžvelgti tam tikrą dėsninę sąsają: lenkų teatro pavyzdžiai nuo 7 deš. vid. iki 9 deš. Lietuvoje pasirodo periodiškai, sekdami Lenkų dramaturgijos festivalių SSRS ritmą. O 9 deš. teatriniuose mainuose faktiškai pradeda veikti „iš apačios“ kylanti kūrybinių bendruomenių iniciatyva.

Minėtieji Lenkų dramaturgijos festivaliai SSRS vyko 1965, 1969 ir 1976 m. Ypatingu užmoju išsiskyrė trečiasis festivalis (1976): formaliai trukęs savaitę, renginys tapo masyvia konkursine peržiūra – visose penkiolikoje sovietinių respublikų spėta pastatyti 122 spektaklius pagal 52 lenkų autorių kūrinius²². Žiuri komisijos, kurios važinėjo po visą SSRS, apdovanojo, pavyzdžiui, režisierius Jurijų Ščerbakovą už Fredro „Pono Jovialskio“ pastatymą Turkmėnistano Akademiniam dramoms teatre, Ingo Normetą už

¹⁹ Sirecka-Wołodko 2011: 139.

²⁰ Ten pat: 144.

²¹ Ten pat: 149.

²² Szaszakowa 1977.

Stanisława Grochowiako „Vaikinių“ pastatymą Pernu teatre ir kt.²³ Teatriniai mainai šia proga peržengė ir valstybių sieną: 18 lenkų režisierių statė spektaklius įvairiuose SSRS teatruose (pvz., Jerzy'is Jarockis Čeliabinsko S. Cvilingo dramos teatre režisavo SSRS nestatytą Bruno Jasiėnskio „Manekėnų balių“), o Lietuvoje, Kauno valstybiniame akademiniam dramos teatre, populiarius lenkų teatro aktorius ir režisierius Wojciechas Siemionas pastatė Ernesto Bryllo folkloristinę vodevilį „Paveikslėliai ant stiklo“. Festivalį užbaigė iškilminga Iwaszkiewicziaus „Vasaros Noanė“ premjera 1976 m. lapkričio 12 d. Spektaklį Maskvos J. Vachtangovo teatre režisavo Varšuvos *Teatr Polski* režisierius Augustas Kowalczykas, renginyje dalyvavo pjesės autorius, festivalio žiuri apdovanojo Liudmilą Maksakovą ir Jevgenijų Karelskichą už George Sand ir Fryderyko Chopino vaidmenis, teatro fojė buvo atidarytos dvi parodos (Iwaszkiewicziaus kūryba bei lenkų teatro afišos)²⁴. Festivalio gretutinių renginių grupėje atsidūrė ir Varšuvos *Teatr Narodowy* gastrolės SSRS: trupė Vilniuje ir Maskvoje pristatė Hanuszkiewicziaus režisuotas Wyspiańskio „Vestuves“ (Maskvoje dar rodyta Fredros komedija „Trys po tris“).

Šias ir kitas lenkų dramos teatro gastroles LTSR skyrė ne tik dvylika metų, bet ir kintantis politinis fonas. 9 deš. LLR – karo padėtis, „Solidarumo“ judėjimas; SSRS – *perestroika* bei abiejų valstybių politinių sistemų aižėjimas sąlygojo kultūrinių mainų štilį ir naują piką dešimtmečio pabaigoje. 1978 m. LTSR Kultūros ministerijos kvietimu Vilniuje viešėjusios Balstogės vaivadijos valdybos narės dar sumavo LTSR ir Balstogės vaivadijos kultūrinių mainų pasiekimus: įvyko KVADT gastrolės (pirmoji LTSR profesionalaus dramos teatro išvyka į LLR), planuotas (bet neįvykęs) Balstogės Aleksandro Węgiėrkos dramos teatro vizitas, simfoninių orkestrų, lėlių teatro trupių mainai, LTSR kultūros ir Balstogės vaivadijos kultūros dienos²⁵. 9 deš. pokyčiai pagrindinę kultūrinės apykaitos iniciatyvą perleido iš valstybinių į kūrybinės terpės rankas.

1988 m. LTSR pasiekė du lenkų dramos teatrai. Varšuvos *Teatr Studio* demonstravo garsųjį Antonio Libera'os spektaklį „Paskutinė juosta“ pagal Beckettą (Krepo vaidmenį kūrė įžymus lenkų aktorius Tadeusz Łomnickis). Šioms gastrolėms dar vadovavo Maskva: kamerinis monospektaklis vaidintas LTSR VRM Kultūros ir sporto rūmuose – organizatoriai pageidavo „didelės auditorijos“²⁶. O Lodzės *Teatr Powszechny* rodė Hanuszkiewicziaus režisuotą „Sidą“ – Jano Andrzejaus Morsztyno sukurtą Pierre'o Corneille'io kūrinio adaptaciją bei Zbigniewo Kuźmińskio pastatytą Pierre'o Chesnot farsą „Madam Tinos panelė“ („Hôtel Particulier“).

Pastarasis vizitas reikšmingas keliais aspektais: pirma, Lodzės teatro pasirodymas Vilniuje įvyko jau be „centro“ tarpininkavimo. Pasak Michailo Jevdokimovo, tuometinio gastroles surengusio Lietuvos rusų dramos teatro (LRDT) meno vadovo, Lodzės *Teatr Powszechny* vizitas pirmą kartą kuruotas savarankiškai nustatant gastrolių

23 Źmudzka 1977: 18–21.

24 Ten pat: 18–21.

25 Jorkiallo 1978.

26 Bojarska 1988.

trukmę, repertuarą, lydinčiuosius renginius²⁷; antra, lenkų spektakliai, Vilniuje įvykę 1988 m. spalio mėn., sutapo su LKP vadovybės kaita ir Sąjūdžio renginiais. Politinis fonas suteikė ne tik papildomų reikšmių tuometiniuose Profesinių sąjungų rūmuose suvaidintam Corneille'io „Sidui“, bet ir paskatino išpūdziais pasidalinti LLR spaudoje, prisidėti prie Lietuvoje vykstančių politinių pokyčių sklaidos užsienyje.

Pažymėtina, kad LRDT ir toliau vystė kūrybinį bendradarbiavimą su Lenkija: 1989 m. šiame teatre Hanuszkiewiczzius pastatė trikalbį (lietuvių, lenkų, rusų k.) spektaklį „Moniuškos dainos“ (*Śpiewnik domowy*), tais pačiais metais LRDT gastroliavo Lodzėje, o Vilniuje surengė Katovicų *Teatr Śląski* gastroles su Gombrowicziaus „Ivonos, Burgundo kunigaikštystės“ pastatymu (rež. Józefas Czerneckis). Dar 1989 m. Vilniuje gastroliavo Varšuvos *Teatr Adekwatny*, spalio 24–26 d. parodęs spektaklį „Improvizacijos“ pagal Mickevičių (rež. Henrykas Boukołowski).

Gastrolėse pastebimas monotemiškumas...

1976 m., vertindama *Teatr Narodowy* gastrolių SSRS repertuarą, teatrologė Natella Bašindžagian pabrėžė spektakliuose atsikartojusią Hanuszkiewiczziaus teatrui savitą temą – siekį populiarinti lenkų literatūros klasiką²⁸. Hanuszkiewiczziaus pavardė dažniausiai pasirodydavo LTSR gastroliuojančių LLR teatrų afišose, todėl prasminga atidžiau panagrinėti priežastis, kurios skatino būtent šio režisieriaus ir jo teatro sampratos sklaidą.

Žvelgiant į LTSR pasiekusių lenkų dramos teatrų spektaklių sąrašą akivaizdu, kad gastrolių repertuarą dažniausiai sudarydavo klasikinių lenkų dramaturgijos bei pasaulinės literatūros kūrinių pastatymai. Išimtimi čia buvo 1969 m. Krokuvos *Stary teatr* gastrolėse pristatyta Różewicziaus pjesė „Mano dukrelė“ (pasaulinė premjera – 1968). Gastrolių repertuaras pasikeitė 9 deš.: Lietuvoje pristatyti spektakliai atstovavo abiems Vakarų dramaturgijos spektro ašims – nuo bulvarinių Chesnot „Madam Tinos panelių“ iki Becketto ir Gombrowicziaus.

Hanuszkiewiczziaus režisuoti spektakliai – Wyspiańskio „Vestuvės“ (1966 ir 1976), „Nusikaltimas ir bausmė“ pagal Fiodorą Dostojevskį, „Priešpavasaris“ pagal Stefaną Žeromskį, Morsztyno „Sidas“ bei LRDT pastatytos „Moniuškos dainos“ – atstovavo ankstyvesnei tendencijai – gastrolėms LTSR siūsti literatūros klasikos pastatymus. Šią nuostatą parodo ir 1969 m. Krokuvos *Stary teatr* gastrolių repertuaras su Konrado Swinarskio režisuotu Słowackio „Fantazy“ ir Zygmunto Hübnerio pastatytu Williamo Shakespeare'o „Užsispyrėlės sutramdymu“.

Verta prisiminti LLR diplomatų pastangas kultūriniais mainams parenkamą repertuarą taikyti prie priimančiosios pusės skonio ir vengti estetinių ar ideologinių

²⁷ Karbowski 1988.

²⁸ Żmudzka 1977: 18–21.

provokacijų. Tikėtina, kad šiame kultūrinės diplomatijos filtre įstrigo ir LTSR nepasiekė įdomiausi, novatoriškiausi 7–8 deš. LLR teatro pavyzdžiai – Grotowskio, Kantoro, kitų avangardinių teatrų kūryba, naujausias Vakarų dramaturgijos tendencijas atspindintys spektakliai. Mainams akivaizdžiai rinktasi „neutralios“ klasikos interpretacijas bei pripažintą ir saugią estetiką.

Savotiška išimtimi čia tapo Tomaszewskis ir jo Vroclavo Pantomimos teatras. Ši trupė, LTSR gastroliavusi du kartus (1966 ir 1988), buvo vienintelis žiūrovus Lietuvoje pasiekęs eksperimentinio scenos meno pavyzdys. Tomaszewskio kūrybą ne tik gerai žinojo ir pripažino Vakarų teatro laukas, ji „programiškai“ nesiderino su SSRS teatrui numatomomis funkcijomis. Tomaszewskis rašė: „Vienas svarbiausių pantomimos principų yra esmėkaita ir permainingumas. Pantomima teatrui grąžina pirminę, intensyvią formą ir atgaivina ją kaip kaitos vietą. Tai įgalina pavaizduoti prieštarigus žmogaus prigimties bruožus.“²⁹ Taigi, LTSR demonstruotos 1961–1966 m. sukurtos kompozicijos „Prakartėlė“, „Labirintas“, „Suknia“, „Maratonas“, „Moteris“, „Paštas“ bei „pilnametražis“ 1986 m. spektaklis „Akcija – vasarvidžio nakties sapnas“ aprėpė visą Tomaszewskio kūrybos raidos panoramą: nuo „programų“ iš temiškai ir techniškai įvairuojančių fragmentų iki didelės apimties „pantomimos reginių“. Šiuolaikiniai tyrimai atskleidė, kad gana laisvos paties choreografo ir Vroclavo Pantomimos teatro gastrolės užsienyje sietinos su LLR Saugumo tarnyba (SB – Służba Bezpieczeństwa). Tomaszewskis ir keli kiti trupės nariai 7 deš. ne tik buvo „saugomi“, bet ir bendradarbiavo su saugumo struktūromis, informuodami apie „nuotaikas“ ir atskirų asmenų elgesį užsienyje³⁰.

Estetinio braižo ir tinkamos laikysenos valdžios lauko atžvilgiu derinys laikytinas ir Hanuszkiewicziaus kūrybos sklaidos LTSR prielaida. Šio režisieriaus kūryba lenkų teatro kritikoje ir istoriografijoje kėlė daug kontroversijų³¹, tačiau dėl vieno Hanuszkiewicziaus teatro bruožo nesiginčijama – jo spektakliai pritraukdavo itin daug žiūrovų. Galime sutikti su Lietuvoje Hanuszkiewicziaus spektaklius stebėjusios Gražinos Mareckaitės nuomone, kad režisierius buvo LLR jaunimo numylėtinis – į kultiniais tapusius spektaklius bilietai už dešimteriopą kainą buvo perkami Varšuvos juodojoje rinkoje³². Tačiau skeptikai vardino savo argumentus: „įžūlūs“ literatūros klasikos aktualinimai pasitelkiant populiariosios kultūros vaizdiniją skurdino „didžią“ dramaturgiją, spektaklius vertė tiesiog patraukliais reginiais ir tuščia pramoga. LTSR rodytas 1963 m. Wyspiańskio „Vestuvių“ pastatymas apaugo epitetais: „Wyspiańskis eksportui“, „Wyspiańskio „pagerinimas“, „supaprastinimas ir suplokštinimas“, o turbūt tiksliausiai spektaklį apibūdino Elżbieta Wężyk: „Pirmą kartą „Vestuvių“ istorijoje spektaklio finale publika

29 Cituota iš Smużniak, K. *Teatr pantomimy Henryka Tomaszewskiego. Prolegomena do teorii teatu pantomimy*. Zielona Góra, 2004: 66.

30 Ligarski 2009: 225–251.

31 1968–1982 m. Hanuszkiewiczzius dirbo Varšuvos *Teatr Narodowy* generaliniu direktoriumi ir meno vadovu, pareiḡas režisierius perėmė valdžiai skandalingai pašalinus iki to laiko teatrui vadovavusį Dejmejką.

32 Mareckaitė 2011: 56 ir Smolys 2009: 6.

juokiasi, kai Siemionas imituoja gaidžio giesmę. Tokios reakcijos į jo vaidmenį buvo galima tikėtis. Hanuszkiewicziaus „Vestuvių“ konvencija – tai *šopka* (*cepeliški* Adamo Kiliano kostiumai) ir ši konvencija išvystyta kur kas labiau nei ankstesniuose panašiai sumanytuose pastatymuose³³. Teatologės pastaba atskleidžia vieną kontroversiškiausių Hanuszkiewicziaus kūrybos bruožų – jo spektakliuose išnykdavo bet kokios politinės ar subversyvios dramų potekstės. O tuometinė teatro kritika, Dariuszo Kosiński'o žodžiais tariant, „pripažindama jo teatrinę meistrystę, drąsą bei išmonę <...> protestavo prieš tokio tipo eksperimentus *Teatr Narodowy* scenoje, kur turėjo būti diagnozuojamos ir sprendžiamos svarbiausios visuomenės problemos, o ne pramogaujama ar efektingais vaizdeliais neutralizuojama didžiojo repertuaro jėga“³⁴. Pažymėtina, kad tokį posūkį populiarumo ir masinės kultūros link palaikė ir politinės galios laukas, kur „mažiausiai pageidauta menininkų iškylų į viešąją erdvę“³⁵. Neatsitiktinai Hanuszkiewicziaus kūryba be gausių valstybinių apdovanojimų buvo palankiai vertinama ir ideologizuotuose sovietinės kultūros sklaidai skirtuose konkursuose, pavyzdžiui, 1965 m. Vilniuje rodytas „Nusikaltimas ir bausmė“ jau minėtame dvimetiniame sovietinių ir rusiškų pjesių festivalyje 1964 m. buvo apdovanotas Pirmojo laipsnio prizų (inscenizacija ir režisūra), taip pat įvertintas ir Hanuszkiewicziaus sukurtas Raskolnikovo vaidmuo.

Politinio korektiškumo atžvilgiu labai įdomios tapo 1969 m. Krokuvos *Stary teatr* gastrolės. Vilniuje vaidinti Słowackio „Fantazy“ (rež. Swinarskis), Shakespeare'o „Užsispyrėlės sutramdymas“ (rež. Hübneris) bei Różewicziaus „Mano dukrelė“ (rež. Jarockis) nors ir nepažeidė realistinio kanono bei socialinio angažuotumo reikalavimų, tačiau įvairiai pademonstravo modernaus teatro klasika tampančią režisūros stilistiką.

Jerzy'is Koenigas Swinarskio „Fantazy“ apibūdinimui pateikė tokią formulę: „15 proc. [Roger] Planchono (scenoje šienas ir šiaudai), 30 proc. [Giorgio] Strehlerio (sceninės kompozicijos neonatūralizmas, be to – perspektyvos ir horizonto sprendimas pagal Milano *Piccolo Teatro* techniką), 20 proc. [Bertolto] Brechto (specialiai sendintas rekvizitas ir kostiumai), 25 proc. [Vsevolodo] Mejerholdo (deidealizuota nacionalinė drama) ir tik 10 proc. paties Swinarskio“³⁶. Tačiau šis įtakų sąvadas liudijo ne spektaklio epigoniškumą, o bandymą kūrybingai ir šiuolaikiškai perskaityti Słowackio kūrinį, ironiškai pasakojusį apie moralinį XIX a. vid. lenkų visuomenės (ir ypač aukštuomenės) bankrotą.

Socialinės kritikos užtaisas buvo ryškus ir Jarockio režisuotoje „Mano dukrelėje“. Różewicziaus kūrinys atsirado kaip scenarijus kino filmui, tačiau žinomas tapo

33 Węzyk 1983: 21. Spektaklyje mistiškuosius „dramos veikėjus“ pakeitė lėlės: formaliai Wojciechas Siemionas atliko Šiaudų kūlio vaidmenį, tačiau drauge valdė ir Vernyhoros, Šmėklos, Juokdario, Etmono, Riterio bei Vampyro lėles. *Cepelia* – 1949–1990 m. veikęs Liaudies ir meninės pramonės centras koordinavęs, liaudiškų rankdarbių gamybą bei platinęs tradicinius ir pseudotradicinius dekoratyvinius buities reikmenis.

34 Kosiński 2010: 270.

35 Ten pat.

36 Koenig 1968.

scenoje. Spektaklio veiksmas vyko purviname stoties laukiamajame, kur besimaišant išvykstantiems ir parvykstantiems keleiviams, triukšmo ir pokalbių nuotrupų fone Rózewiczius pasakojo miestan studijuoti atvykusios merginos „nuopuolio“ istoriją. Kasdieniška fabula, pasak Augusto Grodzickio, dramaturgui pasitarnavo kaip pretekstas apsvaistinti moralės normų trapumą „visatos užkariavimo ir kosminių skrydžių epochoje“³⁷.

Hübnerio režisuotas „Užsispyrėlės sutramdymas“ pademonstravo dar vieną režisūros santykio su klasikine dramaturgija galimybę: *teatro teatre* principu „Sutramdymą“ vaidino mėgėjiška savanorių gaisrininkų trupė iš Kaczy Dół [Ančių slėnis – *M. P.*] miestelio. Taigi, scenoje buvo sukurta „šiuolaikinė *Globe* versija“, italus vaizduojančią Shakespearo papročių komediją perkėlusį į lenkišką gaisrinę³⁸.

Pseudomėgėjiška Hübnerio stilizacija, konceptualiai realistiniai, abstrahuotas visuomenės ydas apibendrinantys Swinarskio ir Jarockio spektakliai temos atžvilgiu, o ypač estetiniais sprendimais demonstravo savitą idėjų apykaitą. Gastrolių repertuaras perteikė lenkų teatre perimtas ir naujai artikuliuotas kairiajame Vakarų Europos teatro sparne subrendusias režisūros tendencijas, kurių vienas įstatymdavių – Romainas Rollanas – rašė: „Nesiekiamo ugdyti jautrių, dekadentiškų estėtų, sergančių visais mažyčiais, elegantiškais mūsų epochos dvasios negalavimais. Privalome formuoti sveikus, tiesius, paprastus Žmones su tvirtu kūnu ir protu“³⁹.

Jei Krokuvos *Stary teatr* gastrolės 7 deš. pab. atstovavo kanoninei modernaus teatro estetikai, tai 1989 m. Vilniaus universitete įvykusį kamerinį *Teatr Adekwatny* spektaklį galima laikyti pažintimi su „antrosios reformos“ teatru. Termino propaguotojas Braunas 6 deš. LLR teatre pasireiškusios avangardo srovės ištakas sieja su absurdistų kūryba Europoje bei „bendruomeniško“ teatro seansais, lygiagrečiai pasirodžiusiais JAV (pvz., *Living Theatre* kūryba). Tipiškais šio teatro pavyzdžiais Lenkijoje tapo Grotowskio, Kantoro režisūra, Poznanės *Teatr Ósmego Dnia*, Varšuvos *Akademia Ruchu* ir kt. kūryba. „Antrosios reformos“ judėjimas, pasak Brauno, postulavo „atvirą“, „naują“, „gyvą“ teatrą, siekusių ne tiek išbaigto spektaklio, kiek atviro kūrybos proceso, eksperimento, teatrinio bendruomeniškumo patyrimo⁴⁰. Atitinkamai LLR kontekste ši teatro kryptis tampriai siejosi su politine pozicija: totalitarinio režimo priespaudos ir kontrolės kritika. Iš Alwidės Rolskos recenzijos apie *Teatr Adekwatny* Vilniuje rodytas „Improvizacijas“ pagal Mickevičių galima spėti, kad Boukołowski režisuotame spektaklyje veikė kai kurios „antrosios reformos“ teatro priemonės: spektaklio – ritualo centru tapo „Didžioji improvizacija“ iš „Vėlinių“, aktoriai vaidino supami žiūrovų, „tyliai aidu kartojusių žodžius“⁴¹.

37 Grodzicki 1968.

38 Bober 1969.

39 Cituota iš Fisher D. J. The Origins of the French Popular Theatre. *Journal of Contemporary History*. 1977. 3: 477.

40 Braun 2003: 215–216.

41 Rolska 1980.

IŠVADOS

Aptarti LLR teatro kultūros sklaidos sovietinėje Lietuvoje savitumai liudija, kad politinis ir ideologinis 1945–1990 m. fonas nebuvo palankus lietuvių ir lenkų teatro mainų intensyvinimui ir ypač įvairovei. Okupacijos laikotarpiu veikęs oficialių tarptautinių kultūros mainų formatas suteikė progą išvysti LLR teatro pavyzdžius, tačiau neįgalino pažinti visumos. Galima teigti, kad reguliuojami ir kontroliuojami mainai veikė kaip kultūros politikos įgyvendinimo ir ideologijos tvirtinimo įrankis, ir LTSR diegė šališką, kupiūruotą LLR teatro kultūros vaizdinį. Taigi, LTSR įvykusios profesionalių Lenkijos dramos teatrų gastrolės įgalina įžvelgti teatro mainų *magistralę*, kurią riboja oficialiais susitarimais, politiniu bei estetiniu korektiškumu grindžiama tarptautinių santykių kilpa. Tačiau šis reiškinytas taip pat neatsietinas nuo abiejose pusėse augančio domėjimosi kaimynine teatro kultūra. Tirtąjį laikotarpio pabaiga rodo, kad Lietuvos ir Lenkijos teatro terpių tarpusavio kontaktų paieška perauga oficialių kultūrinio bendradarbiavimo programų ribas, imama naudotis aižėjančiose politinėse santvarkose atveriančiais kanalais siekiant betarpiškesnio ir jau tiesiogiai su teatine veikla susijusio ryšio.

Gauta 2013 05 22
Priimta 2013 05 30

Literatūra

1. Bober, J. Szekspir z... motopompą. *Gazeta Krakowska*. 1969 balandžio 20.
2. Bojarska, M. Otwarte z powodu remontu. *Przegląd Katolicki*. 1988. 28: 4.
3. Braun, K. *Kieszonkowa historia teatru polskiego*. Lublin: Norbertinum, 2003.
4. Fijałkowska, B. *Polityka i twórcy (1948–1959)*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985.
5. Fisher D. J. The Origins of the French Popular Theatre. *Journal of Contemporary History*. 1977. 3: 461–497.
6. Gomułka, W. *Przmówienia. 1968*. Warszawa: Książka i Wiedza, 1969.
7. Grodzicki, A. Moja córeczka. *Życie Warszawy*. 1968 gruodžio 10.
8. Jotkialfo, H. Poprzez kontakty, wymianę i spotkania.... *Czerwony Sztandar*. 1978 vasario 11.
9. Karbowski, M. Wilno z... pieriesrojką w tle. *Głos Robotniczy*. 1988 lapkričio 10.
10. Koenig, J. Styl czy coś więcej? *Współczesność*. 1968 gegužės 8.
11. Kosiński, D. *Teatra Polskie. Historie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN / Instytut Teatralny im. Zbigniewa Raszewskiego, 2010.
12. Ligarski, S. Agentura we Wrocławskim Teatrze Pantomimy. *Aparat represji w Polsce Ludowej 1944–1989*. 2009 liepos 1: 225–251.
13. Mareckaitė, G. Teatre bus nuobodu? *Kultūros barai*. 2011. 12: 55–58.
14. *Partia i literaci. Dokumenty biura politycznego KC PZPR 1959*. Red. Tadeusz Kisielewski. Łowicz: Mazowiecka Wyższa Szkoła Humanistyczno-Pedagogiczna, 1996.
15. *Polska Ludowa – Związek Radziecki 1944–1974. Zbiór dokumentów i materiałów*. Red. Stanisław Trepczyński et al. Warszawa: MSZ PRL / MSZ ZSRR, 1974.
16. *Polsko–radzieckie stosunki kulturalne 1944–1949. Dokumenty i materiały*. Red. Wiesław Balcerak. Warszawa: PWN, 1984.
17. Porfiriewa Tamara. Współpraca KPZR i PZPR w dziedzinie ideologii i kultury. *Polska–ZSRR internacjonalistyczna współpraca – historia i współczesność. Tom II*. Red. Bożena Materska. Warszawa: Książka i Wiedza, 1978: 291–325.

18. Raszewski, Z. O dwóch typach mecenatu. *Goniec Teatralny*. 1990 birželio 4.
19. Rolska, A. Goście z Polski i my – w Polsce. *Czerwony Sztandar*. 1980 lapkričio 28.
20. Sirecka-Wołodko, M. *Zagraniczna polityka kulturalna Polski w latach 1956–1970*. Warszawa: Wydawnictwo Mado, 2011.
21. Smolys, M. „Balladyna” *Hanuszkiewicza*. Warszawa: Teatr Narodowy, 2009.
22. Smużniak, K. *Teatr pantomimy Henryka Tomaszewskiego. Prolegomena do teorii teatu pantomimy*. Zielona Góra: Uniwersytet Zielonogórski, 2004.
23. Szaszkowa, M. Witaj nam Moskwo, witaj Warszavo! *Czerwony Sztandar*. 1977 vasario 20.
24. Wężyk, E. Jutro wielką tajemnicą. O powojennych inscenizacjach „Wesela”. *Radar*. 1983 spalia 20.
25. Żmudzka, E. Od Moskwy po Aszchabad. *Teatr*. 1977. 2: 18–21.

Martynas Petrikas

Guest performances of Polish companies in Lithuanian SSR: between challenges and possibilities

Summary

The aim of this article is to survey the chronology of guest performances given in Lithuanian SSR by professional Polish drama companies and to assess the repertoire presented to Lithuanian audiences. In the article, the general framework of management of cultural exchange between People's Republic of Poland and Soviet Union is reconstructed in order to describe the ideological filter that prevented ideologically questionable productions from crossing Lithuanian border.

KEY WORDS: Lithuanian SSR, People's Republic of Poland, Soviet Union, cultural exchange, theatre politics